

Дорошина Л. Ф.

Національна академія Національної гвардії України

Ткач П. Б.

Національна академія Національної гвардії України

ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ РОСЛИННОГО СВІТУ В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ КІНОПОВІСТІ «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА» О. ДОВЖЕНКА)

Проблема перекладу художніх творів українських письменників нині є важливою. Так, потребують аналізу лексичні особливості художнього перекладу з української мови англійською, оскільки доробок літературних українських текстів заслуговує на професійне відтворення й поширення в різних країнах.

Творчість О. Довженка здебільшого досліджена в кінознавстві, мистецтвознавстві, літературознавстві, мовознавстві, однак із погляду перекладознавства літературні твори письменника вивчені не досить, зокрема в англомовній інтерпретації. Тому актуальність роботи пояснюється необхідністю дослідження специфіки перекладу творів української літератури, вона зумовлена практичним і теоретичним інтересом до творчості О. Довженка.

У роботі проаналізовано особливості перекладу мовних одиниць, які репрезентують рослинний світ, зокрема назви дерев; порівняно мовні засоби вираження назв дерев в оригінальному тексті кіноповісті «Зачарована Десна» О. Довженка та його англомовному перекладі, виконаному А. Біленком.

Під час дослідження особливостей перекладу мовних одиниць з'ясовано, що А. Біленко використовував граматичні й лексичні трансформації, а також технічні прийоми перекладу. Продуктивними прийомами серед граматичних трансформацій є синтаксичні уподібнення (дослівний переклад) і граматичні заміни. Частотними прийомами серед лексичних трансформацій є лексико-семантичні заміни, зокрема конкретизація і генералізація; серед технічних прийомів перекладу – перестановка лексичних одиниць і додавання. Використані прийоми перекладу мовних одиниць, які репрезентують рослинний світ, дозволили А. Біленку донести до англомовного читача творчий задум письменника О. Довженка. Порівняльний аналіз вербального вираження художніх образів у різних перекладах одного художнього твору залишається актуальною перспективою перекладознавчих досліджень.

Ключові слова: художній переклад, перекладацькі трансформації, вербальне вираження, рослинний світ, дендронім.

Постановка проблеми. Нині переклад є активним засобом міжкультурних взаємин, однією з важливих форм культурно-історичного процесу. Окрім посередницької функції, перекладні твори виконують і творчу місію, оскільки вони завжди були важливим стимулом розвитку національних мов, літератур, культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з середини ХХ століття, процес перекладу стає об'єктом всебічного наукового дослідження вітчизняних і зарубіжних перекладачів та мовознавців. Питанням теорії перекладу увагу приділили Р. Зорівчак, Дж. Кетфорд, В. Комісаров, І. Корунець, Ю. Найда, А. Нойберг, П. Ньюмарк, А. Паршин, Я. Рецкер, О. Селіванова, А. Федоров, Е. Честерман.

Дослідження моделей процесу перекладу, їх застосування в перекладацькій діяльності широко висвітлили Л. Бархударов, В. Виноградов, В. Гак, Дж. Кетфорд, В. Комісаров, А. Мамрак, І. Ревзін, Я. Рецкер, В. Розенцвейг. Окремі аспекти моделей перекладацького процесу дослідили Л. Архипова, М. Венгренівська, С. Засекін, В. Коптілов, О. Селіванова. Переклад художніх творів досліджували Р. Зорівчак, Т. Казакова, В. Кухаренко, В. Лукін, О. Лисенкова, Л. Коломієць, М. Новикова, Ю. Сорокін, А. Попович, Р. Чайковський, О. Чередниченко.

Нині переклад має статус окремої науки із чітко вираженим предметом, об'єктом дослідження, термінологічною системою, яка здатна пояснити й опи-

сати основні положення перекладацької діяльності. Художній переклад є особливим способом міжкультурної комунікації, в основі якого лежить певна система вербальних форм, які містять смисл і значення, виражені засобами однієї мови (мови оригіналу) та перекодовані в іншу (мову перекладу) шляхом різних трансформацій, що стосуються усіх рівнів контактуючих мовних систем [7, с. 38].

Питання перекладу художніх творів українських письменників є досить актуальним і визначається потребою в дослідженні історії художнього перекладу з української мови англійською, оскільки без вивчення історії іншомовних перекладів творів митців української літератури не можливо повноцінно розвинути теорію художнього перекладу в Україні.

Ім'я О. Довженка – кінорежисера, сценариста, теоретика мистецтва, письменника давно й добре відоме не лише в Україні, а й у світі. Його літературні твори перекладені багатьма мовами, зокрема англійською, французькою, іспанською. Творчість О. Довженка здебільшого досліджена в кінознавстві, мистецтвознавстві, літературознавстві, мовознавстві (М. Гирич, Н. Іванова, О. Кирилук, С. Мащенко, Н. Медвідь, С. Пензова, О. Поляруш, Г. Табакова), однак із погляду перекладознавства літературні твори письменника вивчені не досить, зокрема в англомовній інтерпретації. Тому аналіз оригінальних текстів О. Довженка та їх перекладів є важливим і своєчасним.

Отже, актуальність роботи визначається необхідністю дослідження специфіки впровадження перекладів творів української літератури в контекст англомовного літературного простору, а також зумовлена практичним і теоретичним інтересом до творчості О. Довженка.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у виявленні особливостей вербального вираження мовних одиниць, які репрезентують рослинний світ, зокрема назви дерев, у тексті кіноповісті «Зачарована Десна» О. Довженка та специфіки їх відтворення в англомовному перекладі, виконаваному А. Біленком.

Під час перекладу можна натрапити на мовні одиниці, які мають у мові перекладу як один еквівалент або кілька варіантних відповідників, так і на такі лексичні й граматичні одиниці, які не мають у мові перекладу регулярних відповідників, тобто безеквівалентні мовні одиниці [6, с. 38]. Саме в таких випадках перекладачі вдаються до застосування перекладацьких прийомів (трансформацій).

У сучасному перекладознавстві існують різні підходи до класифікації перекладацьких транс-

формацій, серед яких найбільш відомими є типології А. Хілла [16], З. Харріса [15], Я. Рецкера [11], Л. Бархударова [1], А. Паршина [10], В. Комісарова [6], Л. Латишева [8], О. Швейцера [13], С. Максимова та Т. Радченко [9].

Для дослідження особливостей перекладу мовних одиниць, які вербалізують рослинний світ, зокрема назви дерев, та аналізу прийомів перекладу в роботі обрано класифікацію перекладацьких трансформацій В. Комісарова [6]: 1) лексичні трансформації (перекладацьке транскрибування, транслітерація, калькування, лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція); 2) граматичні трансформації (синтаксичне уподібнення (дослівний переклад), членування речень, об'єднання речень, граматичні заміни (форми слова, частини мови або члена речення); 3) лексико-граматичні трансформації (антонімічний переклад, експлікація (описовий переклад), компенсація); 4) технічні прийоми перекладу (перестановка, додавання, вилучення).

Виклад основного матеріалу. Любов О. Довженка до рідної землі, до природи була безмежною, тому він завжди знаходив щирі та влучні слова, щоб змалювати її красу. У своєму творі письменник репрезентує рослинний світ, зокрема назви дерев, які є одними з яскравих елементів у характеристиці українського простору. Назви дерев О. Довженко розкриває через дендроніми *дуб, осокір, вишня, яблуня*, які формують у мові твору письменника мегаобраз країни, її національну ментальність. Автор використовує і найменування зі значенням локативності *сад*, яке не пов'язане з рослинами безпосередньо, але є складником традиційного українського пейзажу.

Сукупність дерев, розташованих біля осель, яка передається словом *сад*, є уособленням рідної домівки: *Коло хати, що стояла в саду, цвіли квіти* <...> (3, 37). – *Near the cottage, which stood in the orchard, there grew flowers* (14, 2). У наведеному прикладі А. Біленко для перекладу слова *сад* вдається до використання конкретизації. Незважаючи на те, що для слова *сад* в англійській мові є прямий відповідник – *garden*, перекладач вживає слово *orchard*, яке має значення “an area of land where fruit trees (but not orange trees or other citrus trees) are grown” [17] («ділянка землі, на якій вирощують фруктові дерева (окрім апельсинових та інших цитрусових дерев»)). Отже, А. Біленко звужує значення слова *сад*, підкреслюючи для англомовного читача, що хата знаходилася саме у фруктовому саду.

Серед назв дерев, які відображають народні уподобання, О. Довженко вживає дендроніми *дуб*,

осокір і наводить їх у творі здебільшого як атрибути українських пейзажів. У поданих нижче прикладах для перекладу дендроніма дуб А. Біленко використовує синтаксичне уподібнення (дослівний переклад) – *oak*, що дозволяє відтворити правильний текст, коректно передати його зміст і дотриматися норм перекладу: <...> вона [ворона] знялася із своєї сокорини й перелетіла за Десну **на високий дуб** (3, 69) – <...> *she took off from her poplar and flew across the Desna to sit on a high oak* (14, 28). <...> і вже давно вечір надходив, і великі соми вже скидались у Десні між зірками, а ми все слухали, розкривши широко очі, поки не повергались в сон у запашиному сіні **під дубами** над зачарованою річкою Десною (3, 38). – *It would be long past sunset and the large catfish would leap in the Desna under the stars as we listened agog till we dozed off in the fragrant hay under the oaks by the enchanted Desna River* (14, 4). Стало тихо. Хропли косарі **під дубами** (3, 68). – *It grew quiet. The towers snored under the oaks* (14, 27).

У наступному прикладі: Дід довго протяжно позіхав, потім перехрестив рота, **корінь дуба**, Десну і, обклавишись хрестами, заснув (3, 68). – *For along time yet Grandpa sighed, then he made the sign of the cross over his yawning mouth and over the oak roots and the Desna and fell asleep* (14, 27) під час перекладу словосполучення *корінь дуба* А. Біленко вдається до граматичної заміни: змінює категорію числа іменника *корінь* з однини – *корінь (одн.) дуба* на множину – *the oak roots (корені (мн.) дуба)*. Цей прийом дає змогу перекладачеві розкрити головну думку речення, зробити образ зрозумілішим для тих, хто буде сприймати текст мовою перекладу, проте через вживання такого прийому втрачається емоційне забарвлення тексту оригіналу та образність, оскільки *коріння* – це лише біологічне поняття, а *корінь* – це образ міцності, величі, який відповідає архетипній семантиці дендроніма *дуб*.

На позначення дендроніма *осокір* О. Довженко використовує слово із суфіксом одиначності -ин- – *сокорина*: Не встиг ще батько затулити рота, як вона [ворона] знялась **зі своєї сокорини** й перелетіла за Десну на високий дуб (3, 69). – *No sooner did Father close his mouth than she took off from her poplar and flew across the Desna to sit on a high oak* (14, 28). Вона [ворона] возсідала коло нашого куреня **на високій сокорині** і звідти бачила всіх нас <...> (3, 69). – *She sat on a high poplar near our camp, from which she watched all us* (14, 27).

У наведених прикладах слово *сокорина* А. Біленко перекладає як *poplar* – *тополя*. *Сокорина* – це народна назва, яка є широко вживаною

в мові українського народу для найменування двох видів тополь – *тополі білої* (*Populus alba*) та *тополі чорної* (*Populus nigra*), або *осоко́ра* [2, с. 324; 5, с. 324]. Ця досить поетична й мелодійна народна назва не має в мові перекладу еквівалента, тому А. Біленко використовує прийом генералізації, узагальнюючи назву окремого виду тополі (чорної) до тополі взагалі, що призводить до втрати образності. Тому перекладачеві не вдається відтворити національний український колорит і відобразити емоційне забарвлення, яке має слово *сокорина* в оригіналі кіноповісті О. Довженка.

Для змалювання ідилії сільського життя та побуту українців О. Довженко використовує дендроніми *вишня*, *яблуня*. Дендронім *вишня* виступає обов'язковим складником українського пейзажу, зокрема формує цілісний образ традиційної селянської садиби: *Коло хати, що стояла в саду, цвіли квіти, а за хатою, проти сінешніх дверей, коло вишень, – поросла полином стара погребня з одкритою лядою, звідки завжди пахло цвіллю* (3, 37). – *Near the cottage, which stood in the orchard, there grew flowers, and beyond the cottage, just across from the door by the cherry trees, there was an old wormwood-covered cellar with an open hatch, which permanently gave out a smell of mould* (14, 2).

Дендронім *яблуня* виступає свідченням природного завершення життєвого циклу трудящої людини – смерть під яблунею в саду: *Так під сонцем на погребні, коло яблуні, він і помер, коли прийшов його час* (3, 38). – *And when his time came he died under the sun, lying on the cellar near the apple tree* (14, 4).

У наведених вище прикладах А. Біленко, перекладаючи словосполучення *коло вишень, коло яблуні*, вдається до додавання – *by the cherry tree, near the apple tree*, оскільки в англійській мові, на відміну від української, розрізняють назви дерев (наприклад, *cherry tree, apple tree*) і назви плодів дерев (наприклад, *cherry, apple*). Тоді як в українській мові на позначення назв плодівих дерев і назв плодів цих дерев вживається одне слово, наприклад: *вишня* (плодове дерево і плід цього дерева) [12, с. 544].

У кіноповісті О. Довженка назви плодів і ягід (*яблука, вишні, малина*) формують вербальний образ українського пейзажу і виступають як улюблені ласощі дітей і дорослих: *А малини – красної, білої! А вишень, а груш солодких було як найсись* (3, 36). – *And the raspberries – red and white! And the cherries and sweet pears; at times I would go around with a stomach as taut as a drumskin* (14, 2).

Перекладаючи сполуку *a малини*, А. Біленко застосує граматичну заміну: форму однини в тексті оригіналу замінює формою множини в тексті перекладу: *a малини* – *and the raspberries*, що зумовлюється особливостями граматичної будови мови оригіналу та мови перекладу. Для перекладу словосполучення *a груш солодких* А. Біленко використовує перестановку лексичних одиниць: *sweet pears* – *груш солодких*, що призводить до втрати образності. Під час перекладу сполуки *a вишень* перекладач вдається до синтаксичного уподібнення (дослівний переклад) – *and the cherries*, що дозволяє зберегти семантику речення.

Висновки і пропозиції. Незважаючи на те, що світ дерев у кіноповісті «Зачарована Десна» здебільшого постає тлом сюжету, О. Довженко змальовує його з особливою любов'ю та пошаною. Назви дерев вживаються у прямому значенні і виступають звичайними атрибутами українського пейзажу й селянського побуту. Мегаобраз країни, її національну ментальність у мовній картині автора формують дендроніми *дуб*, *осо-*

кір, *вишня*, *яблуня*. Художню семантику образу України в мові твору О. Довженка формує також лексема на позначення локативності – *сад*; назви плодів і ягід: *яблука*, *вишні*, *малина*.

Під час перекладу А. Біленко використав граматичні й лексичні трансформації, а також технічні прийоми перекладу. Продуктивними прийомами серед граматичних трансформацій є синтаксичні уподібнення (дослівний переклад) і граматичні заміни. Частотними прийомами серед лексичних трансформацій є лексико-семантичні заміни, зокрема конкретизація і генералізація; серед технічних прийомів перекладу – перестановка лексичних одиниць і додавання.

Використані прийоми перекладу мовних одиниць, які репрезентують рослинний світ, зокрема назви дерев, дозволили А. Біленку донести до англomовного читача творчий задум письменника О. Довженка. Порівняльний аналіз вербального вираження художніх образів у різних перекладах одного художнього твору залишається актуальною перспективою перекладознавчих досліджень.

Список літератури:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
2. Берко Й. М. Світ рослин у мистецтві та поезії Тараса Шевченка. Львів : ТЗОВ «Компанія «Манускрипт», 2019. 636 с.
3. Довженко О. П. Зачарована Десна. *Довженко О. П. Твори: в 5 т.* Київ : Дніпро, 1983. Т. 1. С. 36–81.
4. Дорошина Л. Архетипна семантика українських дендронімів у художньому ідіолекті О. Довженка. *Українське мовознавство : міжвідомчий науковий збірник*. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. Вип. 41/1. С. 82–85.
5. Кобів Ю. Словник українських наукових і народних назв судинних рослин. Київ : Наук. думка, 2004. 800 с.
6. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва : Высш. шк., 1990. 253 с.
7. Коптілов В. В. Першотвір і переклад: роздуми і спостереження. Київ : Дніпро, 1972. 215 с.
8. Латышев Л. К. Технология перевода. Москва : Академия, 2005. 317 с.
9. Максимов С. Є., Радченко Т. О. Перекладацький аналіз тексту (англійська та українська мова). Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2001. 148 с.
10. Паршин А. Теория и практика перевода. Москва : Сов. энциклопедия, 1991. 215 с.
11. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. Москва : Международные отношения, 1974. 240 с.
12. Словник української мови: в 11 т. Київ : Наукова думка. Т. 1. 799 с.
13. Швейцер А. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
14. Dovzhenko Oleksandr. The Enchanted Desna / trans.: Anatole Bilenko. Kyiv : Dnipro, 1982. 37 p.
15. Harris Z. Papers in Structural and Transformational Linguistics. Dordrecht : Reidel, 1970. 850 p.
16. Hill A. A. Introduction to Linguistic Structures. From Sound to Sentence in English. New-York : Harcourt, Brace & CO, 1958. 496 p.
17. Orchard. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/orchard>.

Doroshyna L. F., Tkach P. B. VERBAL EXPRESSION OF PLANT LIFE IN UKRAINIAN-ENGLISH TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF THE “THE ENCHANTED DESNA” MOVIE-ESSAY BY O. DOVZHENKO)

The problem of fiction by Ukrainian writers is important nowadays. In particular, lexical features of literary translation from Ukrainian into English require studying as Ukrainian literary texts deserve to be rendered professionally and spread to other countries.

Works by O. Dovzhenko is studied comprehensively in cinema studies, study of art and literature, linguistics. However, in respect of translation studies literary works by the writer aren't studied enough, in English language interpretation in particular. Therefore, the relevance of the research is brought about by the necessity to study the features of the Ukrainian literary works, and practical and theoretical interests in O. Dovzhenko's creative work.

The translation of the language units, representing plant life (names of trees) were found out and described in the article; language means of expressing names of trees in the original text of "The Enchanted Desna" movie-essay by O. Dovzhenko and its English translation made by A. Bilenko were compared.

While studying the features of translation of language units it was found out that grammatical and lexical transformations, translation techniques were used by A. Bilenko. Syntactical adaptation (word-by word-translation) and grammatical replacement proved to be productive means of translation. Lexico-semantic replacement was also frequently used, concretization and generalization in particular, out of translation techniques change of word order and addition were frequently used. Means of translation of language units that represent plant life enabled A. Bilenko to communicate the writer's intentions to an English-speaking reader. Comparative analysis of verbal means of expressing fictional images in various translations of the same fictional work remains perspective for further translation studies.

Key words: *literary translation, translation transformations, verbal expression, plant life, dendronym.*